

«БІЛІМ БЕРУДІҢ ӨЗЕКТІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ»

«АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ»

ЕРТЕГІГЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАС

Аймағанбетов Д.,

Арқалық қ.,

Тұран-Астана университетінің магистранты

Егер халық ертегілеріне педагогикалық-психологиялық тұрғыдан қарайтын болсақ мұның балаларға танымдық әсері жоғары.

Халық ертегілерінің таңдаулы үлгілері ғасырлар бойы жасалған халық шығармашылығы болғандықтан оның ішінен көркем тіл де,терең ой да,тамаша үздік кейіпкерлер де табылады.

Оның осы сияқты аса жоғары идеялық көркем қасиетін балалардың санасына жеткізу үшін бұлардың да өзіне лайық оқып үйрену жолдары әдіс амалдары бар, мысалы ертегілерді алатын болсақ, ол ел аузында ғасырлар бойы сақталып айтылып әңгімеленіп келеді.

Ал осы ертегілер арқылы бала айналасындағы өмірді, адамдарды кеңірек танып ұстанымдылыққа еңбек сүйгіштікке ие болады.

Ертегі бала ойында сақталу үшін түрлі жолдар арқылы жүргізуге болады;

1.Ертегі оқу. Мұнда сол ертегі кейіпкерлерінің бейнесіне еніп соның көңіл-күйін образ арқылы бейнелеп беру.

2.Пантомима ойыны. Ешқандай сөз айтпай сол кейіпкердің қимылдарын көрсету.

3.Суретпен жұмыс. Әр түрлі жәндіктер бейнеленген суреттер немесе бір ертегідегі барлық қимылдарды суреттер арқылы көрсету. Баланың табиғат туралы білімдерін кеңейтіп табиғатқа деген сүйіспеншілік сезімдерін оятып, қамқорлыққа алуға тәрбиелеу.

Сабақта ұнтаспа, бейнетаспа суреттер көрнекілікті пайдалану әңгімелесу, түсіндіру.

Табиғаттың әсемдігін көріп сезіне білу балалардың өмір тәжірибесін байытып, олардың эстетикалық талғамын дамытады. Туған жерге деген ыстық сүйіспеншілігін күшейтеді. Халық ұғымында табиғат деген сөз [1;15].

Жер - ана.туған жер, атамекен сөздері түрінде көп айтылады.

Бастауыш мектеп жасында балдырғандар шын мағынасындағы оқырмандар емес, олар тек тындаушылар, көрушілер ғана. Оларға арналған шығармалар қысқа да ықшам жазылған суретті кітапшалар түрінде беріледі.

Бұл жастағы балаларға арналған әдебиет жанры жағынан көбіне жеңіл сюжетке құрылған шағын шығармалар, хайуанаттар жайында жазылған әңгімелер белгілі оқиға не ойын түрлеріне құрылған өлеңдер, ертегілер болып келеді.

Бұл жастағы балдырғандарға арналған шығармалардың тақырыбы көбінесе табиғат әлемінен, өзін қоршаған күнде көріп жүрген оқиғалардан алу керек. Тілі жеңіл, сөзі ойнақы болып келеді.

1) Балалардың психологиясына зерттеу жасағанда,олардың ойлау түсіну қаблетінің суреттеліп отырған оқиғаның көркем образдың нақтылығын, дәлдігін өз өмірінің айналасынан алуы қажет етеді.

2) Әңгімеленіп отырған оқиғаның барысында мерзімі болуы шарт. Баланың ішкі дүниесіне ой-санасына бірден әсер ететін күшті де мағыналы бейнелер алу керек. Балаларды өмірдің жақсы болашағына қанағатандырып,шарықтатып отыру қажет.

3) Балалар әдебиетінде оқиғаны және адам мінезін суреттеу, әдістерінің динамикасы ерекше болады.

4) Балалар жаратылысының көркем көріністерін, пейзажды шебер суреттеуді ұнатады, оған сүйсіне қарайды. Соны айналасынан іздейді.

5) Балалар әдебиет шығармаларының мазмұны идеясы оларды еңбекке, ғылымға әр қилы мамандықтарды игеруіне үлес қосады. Ертегілердің танымдық-тағлымдық рөлі К.Ушинский Д.Макаренко, В.Сухомлинский еңбектерінде ерекше көрініс тапқан [2;44].

Аса көрнекті педагог В.Сухомлинский өзінің педагогикалық қызметінің өн бойында мектеп оқушыларын тәрбиелеу және дамыту мәселелерімен шұғылданды. Ол ертегілерсіз шығармашылықсыз, қиялсыз толық мәнінде тәрбие жүзеге аспайды деп саналады.

Жалпы қазақ ертегілерінің ел арасынан жиналып баспаға шығуы ХІХ ғасырдың ІІ жартысынан басталады деген болады. Бұл ретте Ш.Уәлиханов, Т.Потанин, В.Радлов, Э.Диваев, И.Березин, А.Алекторов және т.б аталуға болады.

Кейінгі кезеңде қазақ ертегілерін зерттеуге М.Әуезов, М.Ғабдуллин, С.Садырбаев, С.Қасқабаяв және басқалардың қосқан үлесі елеулі болды. Белгілі қазақ жазушысы академик М.Әуезов қазақ фольклористерінің арасында алғашқылардың бірі болып ертегілерге былай деп анықтамасын берді: "Ертегі - деп баяғы замандағы елдің дүниеге көзқарасын білдіретін, ия сол көзқарастың белгілі ізін көрсететін онан соң, елдің белгілі санатын білдіретін арнаулы үлгі айтатын жамандықты жерлеп жақсылықты айтқан, ойдан шығарған көтерме әңгімені айтады. Баланы еңбекке тәрбиелеуде отбасы мүшелері үлкендерінің еңбекке деген көзқарасы, еңбек істеу әрекеті әсер етеді.

Бала бойына тамаша қасиеттер мен адалдықты, мейрімділікті, имандылықты егетінде осы-ертегі.

Ертегі - ауыз әдебиетінің көлемді саласының бірі. Ертегілер - бірнеше ғасырлардың жемісі. Ертегінің негізгі бір саласы қиял-ғажайып ертегілері. Бұларда өмірде болмайтын нәрселер туралы әңгімелер қозғалады. "Ұшқыр кілем", "Адам жеңбек Айыртас батыр" т.б қиял-ғажайып ертегілердің де өзінше мәні үлкен. Ертегілердің ішіндегі көне түрінің бірі - хайуанаттар жайлы ертегілердің балаға берері көп. Адамды қоршаған табиғаттың әрбір бөлшегі соныңтыныс-тіршілігі қызықты әрі жұмбақ.

Мектепте сабақ үстінде кім хайуанаттар, еңбек және өнер жайында ертегілер біледі деген ойын арқылы балаларға тиянақты мағлұмат, тәлім-тәрбие беруге болады. Халық ертегілерінің бала дүниетанымын қалыптастырудағы маңызы аса зор. Қазақ фольклорындағы ертеден келе жатқан көне жанрлардың бірі - ертегілер. Ол ұрпақтан-ұрпаққа ауызша тараған мол мұра. Оның осы дәуірге дейін жетуі ертегішілермен тығыз байланысты. Халық арасында үлкен беделге ие болған ертегішілер ертегіні шебер орындаған. Жаңадан ертегілік сюжетті тудырып толықтырып отырған [3;24].

Ертегіден халқымыздың ертеңге деген сенімі мен арман-тілегін, қиялын, даналығын, ғасырлық өмір тәжірибесін көреміз. Ертегінің қай түрін алсақта ол баланың ой-қиял ұшқырлығын күшейтеді, мінез-құлқын, ерік - жігерін қалыптастырады. Сондықтанда ертегіні оқытуда оның жанрлық ерекшелігін ескеріп, тәрбиелік мақсатына айрықша көңіл бөлгеніміз жөн.

Дүниеге ғылыми көзқарастың қалыптасуы ұзақ және күрделі үрдіс. Балалық шақтан балаларды қоршаған болмысқа дұрыс түсінікті тәрбиелеу қажет. (1-кесте).

Әрине, бала қоршаған ортамен өзі-ақ танысады. Дегенмен отбасы, балабақша және мектептің жұмысы балада болмысқа деген белсенді танымдық қатынасты оятуға бағытталуы керек.

Болмысқа танымдық қатынасты ояту мен тәрбиелеудің бір жолы - өмірді тікелей бақылаудан басқа танымдық әдебиеттерде жатыр.

Бүгінгі күні оқытуға қойылып отырған талаптардың бірі-өмір шындығын балаларға халық ауызекі шығармашылығы арқылы көрсету, оның негізінде балалардың ой-өрісін, қиялын, эстетикалық және адамгершілік сезімдерін дамыта отырып, олардың халық

шығармашылығына сүйіспеншілігі еңбек сүйгіштікке деген көзқарастарын арттыру болып табылады.

1- Кесте

Бейнелі компонент	Вербалді компонент
1. Заттың сипатын, қасиетін қабылдау қабілеттілігі. 2. Бейнелі негіздегі көру есі. 3. Зат не құбылыс туралы ұғымдарды қорытындылау біліктілігі. 4. Ойлау тәсілдерінің (синтез, салыстыру т.б.) дамуы. 5. Белсенділік, тапқырлық.	1. Заттардың әртүрлі қасиеттерін айта білу және айыра білу қабілеттілігі. 2. Сөйлеу негізіндегі есту есі. 3. Бір текті ұғымдарды, заттарды жалпылау қабілеттілігі. 4. Ойлау тәсілдерінің дамуы. 5. Қисынды ойлау

Ертегінің оқиғасын тартымды етіп құру, бір әңгімеден екіншісін тудыру ертегішілердің шеберлігіне байланысты болады. М. Әуезов пен Е. Исмайлов қазақ ертегішілерінің айтқыштық өнеріне ерекше мән береді. Олар ертегішіні де үлкен шығармашылық адамы деп дарынды ақынға теңейді. Шынында да ертегі айту еріккенің ермегі емес, ол шығармашылық өнерді, асқан шеберлікті керек етеді.

Неше түрлі ғажайып оқиғаға құрылған ертегілерді жігін бұзбай өрістете айту, әрбір эпизодты арасынан қыл өтпестей етіп байланыстыру, сюжетін қызғылықты етіп баяндау, ертегілердің әрбір кейіпкеріне лайықты мінездемелер беру, оладың образдарын, көз алдына елестерліктей портреттерін жасау, әрқайсысының іс-әрекеттеріне қарай сөздік, тіл таба білу, т.б. ертегі айтушыдан мол өнерді, шеберлікті керек етеді. Демек, ертегінің тартымды болу-болмауы оның айтуына байланысты.

Ертегіші шығармашылық адамы болғандықтан, ол өзінің репертуарына аса ұқыпты қараған. Орыстың халық ертегілерін жинап зерттеген А.Н.Афанасьев, Н.Е.Ончуков, М.К.Азадовский, Ю.М.Соколов. тағы басқалары: «Халық арасынан шыққан ірі ертегішілер ертегі айтуды үлкен творчестволық еңбек деп түсінген және олар ертегі айту үшін көптеген даярлықтар жасаған», - дейді.

Бұл жай қазақ ертегішілерінің дәстүрінде де болған. Мұхтардың «Абай» романында, Сәбиттің «Өмір мектебінде» және Есмағанбеттің «Ақындар» атты монографиясында қазақ ертегішілерінің шығармашылық қызметін көрсететін аса қызықты материалдар берілген [4;54].

Ел арасына атағы жайылған айтқыш-ертегішілерді халық өте жоғары қадірлеген, оларды жыршы, ақындармен қатар қойған. Кейбір дарынды ертегішілер ел аралап, жұрттың жиналған жерінде ертегі, әңгіме айтатын болған және бір әңгімесін қайталай бермейтін, бұрын естілмеген жаңа ертегілерді туғызған.

Ол үшін, бір жағынан, бұрын-соңды айтылып жүрген ертегілерді өздерінше өңдеп мәнерлеген; екіншіден, сол халық ертегілерінің негізінде жаңадан сюжетті ертегілер туғызған.

Осының негізінде кейбір ертегішілер бір ертегісін бірнеше күн бойына айтқан және алдыңғы айтқандарын қайталамай оның жалғасын келесі күндері ұзаққа созған, сөйтіп, бір ертегісін көлемі жағынан повесть, роман дәрежесіне жеткізген.

Мұны Абай айналасындағы ертегішілердің шығармашылық өнерінен байқауға болады.

Ертегішілер ескіден келе жатқан ертегілерді айтушы, орындаушы ғана болып қойған жоқ. Олар ертегінің халықтық дәстүрін сақтай отырып, қоғамдық, таптық жағдайларға байланысты жаңа ертегілер шығарған.

Сонымен қатар ертегі ойыны барысында неше түрлі себептермен байланысты әрекеттер араластырылып қолданылады. Мазасыздануды диагностикалауда осы қайта құруды зерттеушінің жас ерекшелігімен салыстырып бағалау кеңінен пайдаланылады. Ертегінің құрылымдық және функционалдық ерекшеліктерін зерттеушілер терапияға қатысушылардың келесі көрсеткіштерін бағалауды ұсынады мәтіндерінің бағыттылығы, ой

шабыты, айналасындағылармен байланысының тиімділігін, жасқаншақтықтық, қорқақтық пен именгіштігін. Осы көрсеткіштер иелері терапияға беріліп кетеді, ал бұл көрсеткіштері дамымағандардың ойын әрекеттері бұзылған болады да олардың дамуында мешеулік орын алуы мүмкін. Сондықтан ертегінің түзету-дамытушылық функциясы күшті деп айтуға болады [5;42].

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Едигенова А.Ж. Бастауыш сынып оқушыларының халық ертегілеріне танымдық қызығушылығын қалыптастыру. Автореферат Алматы 2004.
2. Шевандрин Н.И. Основы психологической диагностики 1, 2, 3, том М.,2003.
3. Эльконин Д.Б. Детская психология М., 1990
4. Гудкина Н.И. Несколько случаев из практики школьного психолога М., 1991.
5. Қалиев С. Халық педагогикасының ауыз әдебиетіндегі көрінісі А., 1987

ТІЛ МАМАНДЫҒЫНА ДЕГЕН ОҚУШЫЛАРДЫҢ КӘСІБИ БАҒЫТТЫЛЫҒЫН ДАМУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

*Айтжанова Б., Уали Ә.І.,
Арқалық қ., Б.Алтынсарин ат.
Арқалық мемлекеттік
педагогикалық институты*

Егеменді Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық жетістіктері, халықаралық қарым-қатынасының кеңеюі экономиканың қай саласында болсын жұмыс пен қызметті ұйымдастыруды әлемдік талаптармен үйлестіруді қажет етеді. Елімізде жұмыс істейтін көптеген шетелдік және отандық компаниялар экономикалық, сауда және мәдени қатынастарының ұлғаюы салдарынан шетел және қазақ тілдерін еркін меңгеріп, әлемдік стандарттарға сай қызмет көрсете алатын мамандарды қарастырады. Бұл кең етек алып келе жатқан еңбек нарығындағы құбылыстың бір көрінісі. Бұл үздіксіз процесс, оны тоқтату мүмкін емес. Сондықтан білім саласын қоғамның осы ерекшеліктеріне қарай бейімдеу қажеттігі туындап отыр.

Бұл мәселе жөнінде Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтің Л.Н.Гумелев атындағы Еуразия Ұлттық университетінде оқыған «Инновациялар мен оқу білімді жетілдіру арқылы білім экономикасы» дәрісінде ерекше айтылып өткен[1].Қазіргі ағарту саласының алдында тұрған негізгі мақсат – білім беру жүйесінің барлық деңгейінде қоғамның жаңа талаптарына сәйкес келетін білімді, кәсіби біліктілігі жоғары жастарды тәрбиелеуге қол жеткізетін сапалы, бәсекеге қабілетті білім ордаларын қалыптастыру[2].Осы мақсатқа қол жеткізудің бір жолы әлемнің алдыңғы елдерінде қалыптасқан білім берудің мол тәжірибесін зерттеу арқылы ұтымды жақтарын алу болды. Елімізде және шетел педагогикасында мамандардың кәсіби дайындығын зерттеу мәселесі жағынан бірқатар тәжірибиелер жиналған.

Зерттеулер кәсіби білім, саяси-қоғамдық және психологиялық-педагогикалық білім саласында кеңінен өріс алған. Әсіресе болашақ мамандарды ғылыми теория және іс-тәжірибе бағытында дайындауға зерттеулер педагогика ғылымдары жүйесінің әр саласында жүргізілді. Атап айтқанда: кәсіптік білім мазмұны мен технологиясы жөнінде В.С.Леднев, Қ.М.Арынғазин, Б.А.Әбдікаримов, А.Ш.Абдраман, Б.А.Альмухамбетов, С.А.Абдыманапов, Б.З.Баталханов, В.В.Егоров, Н.А.Завалко, Ж.Ж.Наурызбай, Г.К.Нұрғалиева, Б.К.Момынбаев, М.С.Молдабекова, А.П.Сейтешев, Н.Н.Хан және т.б. ғалымдардың ғылыми еңбектерін айтуға болады.